

ARHEOLOGIA, MUZEUL ȘI SOCIETATEA

Mihai BĂRBULESCU

U ltimul deceniu a arătat că arheologia românească a intrat într-o zodie a schimbării, să zicem, a înnoirii, și procesul este încă departe de a se fi încheiat. Aspectele nemulțumitoare și neliniștitoare se observă cu ușurință, în timp ce unele tendințe care ar putea crea pe termen mediu situații avantajoase arheologiei sunt, deocamdată, percepute de breasla arheologilor mai degrabă negativ.

Starea de subfinanțare este reală. Academia Română e săracă și nu contribuie cu fonduri pentru cercetarea arheologică. Ministerul Educației și Cercetării, respectiv, universitățile – nici măcar cele mari, care nu duc lipsă totală de bani – nu acordă atenție acestui gen de cercetare, dovedind că de la vorbă (accentul formal pe cercetare) până la faptă (sprijinirea reală a acesteia) e mare deosebire. Cu 10-15 ani în urmă, arheologul de la un institut al Academiei primea ca fond de cercetare anual, pentru un șantier important, o sumă care reprezenta, în medie, 20 de salarii ale sale, de cercetător. Astăzi, majoritatea șantiierelor nu sunt finanțate cu mai mult de 5 salarii de cercetător. Cele mai multe universități au desființat până și micile sume pentru cheltuielile practicii arheologice ale studenților.

În aceste condiții, toate instituțiile care întreprind cercetări arheologice apelează la Ministerul Culturii și Cultelor. Iar efortul acestuia din urmă de a finanța arheologia românească – cu toate nemulțumirile unor cercetători – trebuie neapărat lăudat. După ani de discuții sterile în Comisia Națională de Arheologie, cu privire la subordonarea acestui organism – eventual, tricefal (Academia Română, Ministerul Culturii, Ministerul Educației), cel

care finanțează arheologia – Ministerul Culturii – a preluat „din mers” conducerea în domeniu.

Câteva sute de arheologi activează, în prezent, în muzee, în institute ale Academiei și în universități. Viabilitatea institutelor Academiei și formula în care acestea vor exista în viitor sunt imprezvizibile. Soluția unificării lor cu universitățile pare, totuși, să se contureze. Din multiple rațiuni, cercetarea arheologică desfășurată de „universitari” se va păstra, dar în cadre tot mai puțin „universitare”, câtă vreme universitățile nu-și vor reconsidera poziția față de arheologie. Jumătate (poate mai mult) din arheologii români sunt oameni de muzeu. Aceștia sunt, prin forța împrejurărilor, mai mult decât celelalte categorii de arheologi, în contact direct cu societatea românească. Cel care scrie aceste rânduri întreprinde săpături arheologice de peste 30 de ani, în calitate de cercetător la un institut al Academiei, apoi de universitar. N-a fost niciodată muzeograf, dar a colaborat direct în tot acest răstimp cu instituțiile muzeale, așa încât are o privire „din afara” și, în același timp, „din interiorul” unui muzeu. Cunosc bine bucuriile, speranțele, servituțiile, neîmplinirile arheologului dintr-un muzeu. El se confruntă cu starea de sărăcie a societății noastre și cu propria sa stare materială modestă, cu gradul de cultură, în general, scăzut al aceleiași societăți, cu responsabilii politici locali, cu o legislație în continuă schimbare și, deocamdată, neîmplinită.

La cerințele arheologului față de comunitate aceasta îi răspunde bine sau rău dar, totodată, îi formulează, chiar dacă indirect, pretenții proprii.

O sursă de finanțare utilizată frecvent în ultimii ani provine din sumele prevăzute pentru cercetarea premergătoare descărcării de sarcină arheologică, de la obiective uriașe, gen Roșia Montană ori autostrada Brașov – Oradea, până la micile amenajări și construcții particulare. Muzele au beneficiat de acești bani și i-au „gospodărit” cum au crezut de cuviință, probabil, în limitele legii, mai umplând un gol la plata gazului, la salarii, la dotări. Dar este evident că se impune mai multă atenție într-un domeniu unde privirile societății sunt ațintite asupra arheologului. Costurile unui sondaj arheologic pot să fie apreciate de oricine, ca și raportul dintre suprafața cercetată efectiv și suprafața „descărcată” arheologic. Nu este, în nici un fel, de dorit să se nască impresia că sumele cerute pentru lucrările de arheologie ar fi o „taxă” pentru supraviețuirea muzeelor, pe care beneficiarul o achită pentru a fi lăsat în pace, adică, pentru a obține un certificat de descărcare. Pentru moment, se vor găsi scuze pentru „ciupeli”, dar credibilitatea specialistului va fi, pe termen lung, compromisă, ceea ce ar fi cu atât mai grav cu cât legislația în domeniu va trebui să fie tranșantă (procente din investiție prevăzute obligatoriu pentru cercetarea arheologică).

Un regulament al săpăturilor pentru descărcare de sarcină arheologică (și al procedurii însăși de „descărcare”), unde să se cântărească toate aspectele științifice, tehnice, economice, patrimoniale și deontologice, ar fi trebuit să existe de mult. S-ar fi cheltuit mai puțină pasiune în discuții contradictorii care n-au lipsit în ultima vreme între arheologi, în legătură cu cercetările de la Roșia Montană, și nu s-ar fi ajuns la dezbinări în sânul breslei. Comisia Națională de Arheologie va trebui să acționeze în acest sens.

Experiența din ultimii ani din România, dar și ceea ce se întâmplă pe plan european, scoate în evidență că balanța se înclină în favoarea cercetărilor de salvare, a cercetărilor preventive. Marile șantiere arheologice sistematice nu mai par a fi la modă. Personal, regret această stare de lucruri și cred că rezultatele unor săpături sistematice, făcute cu temei, „împing” înainte disciplina noastră, motiv suficient pentru ca acest gen de cercetare să nu fie total abandonat. Dar dacă nimeni nu neagă utilitatea șantierei sistematice, rațiunile economice și necesitățile imediate le împing pe plan secundar.

Cercetările prioritare, impuse de dinamica economică, nu se pun în discuție. Dincolo de acestea însă, se constată – și nu doar de azi – că ținând seama de personalul de specialitate, de posibilitățile de finanțare, de posibilitățile de restaurare și conservare ale patrimoniului mobil și imobil, de posibilitățile de valorificare științifică, în România *sunt prea multe șantiere arheologice*. Forțele umane și banii se risipesc pentru că există veleități, pentru că, uneori, interesul personal înlătură orice alt considerent. Fără interes științific personal nu există arheologie, dar, în anii care vin, se va pretinde din ce în ce mai mult, în arheologie, conjugarea intereselor personale cu necesitățile comunității. Comisia Națională de Arheologie va trebui să-și îndeplinească obligațiile sale legale: direcționarea cercetării arheologice din România (prin analiza mai atentă a proiectelor de cercetare) și exercitarea funcțiilor executive și de control (mai cu seamă în domeniul documentației de șantier și al inventarului patrimoniului mobil descoperit).

Legislația care ocrotește patrimoniul arheologic a apărut, pe de o parte, destul de târziu, la vreo zece ani după 1989 (și apare încă!), după interminabilele discuții – unele, chiar în Comisia Națională de Arheologie – iar, pe de

altă parte, poate fi considerată, eventual, stufoasă. Este adevărat că sugestiile convențiilor internaționale (Convenția europeană pentru protecția patrimoniului arheologic, Carta pentru protecția și gestiunea patrimoniului arheologic) indică legislațiilor naționale atitudini specifice față de patrimoniul arheologic, dar, în România, experiența ultimilor ani arată că eludarea legii este favorizată și de mulțimea legilor, a ordonanțelor, a modificărilor succesive ale acestora. Apoi, a funcționat entuziasmul românesc al „veșnicului început“, cum s-a întâmplat la renașterea „de jos în sus“ a Comisiilor zonale ale Monumentelor Istorice, la începutul anului 1990, când unii au cerut să se facă *tabula rasa* cu vechile liste de monumente, pentru a le reconstrui din nimic. Este adevărat că unele Oficii județene pentru Patrimoniu nu reușiseră să realizeze, în ani de zile de funcționare, nici măcar delimitarea pe hartă a zonelor de interes arheologic, cum s-a văzut la discuțiile din Comisiile județene și locale pentru aplicarea Legii 18/1991 (Legea fondului funciar) – momentul de care trebuia profitat pentru constituirea rezervațiilor arheologice. Acolo unde nu s-a acționat imediat în acest sens, legal, urmările au fost catastrofale: situri arheologice, unele, cu monumente cercetate și conservate (!) au intrat în proprietate privată, pentru ca, în anii următori, terenurile respective să fie răscumpărate, cu bani grei, pentru a fi accesibile arheologiei.

Câte un Consiliu Județean ori local, vreo Primărie, mai contribuie, câteodată, la finanțarea unor cercetări arheologice sau protejarea unor monumente. Situațiile care ar trebui să fie *normale* ne apar ca excepționale. Recunoscând și laudând aceste acte, să nu se uite că ele nu reprezintă, la urma urmei, un semn de bunăvoință, ci o obligație, prevăzută de Ordonanța 43/2000 privind protecția patrimoniului arheologic și declararea

unor situri arheologice ca zone de interes național, aprobată prin Legea 378/2001 (mai ales art. 17-20), ori Legea 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice.

Exemplele inverse, de incurie, din partea celor care, prin lege, sunt obligați să protejeze patrimoniul mobil și imobil, nu lipsesc, din păcate. Aplicarea legislației se face cu prea multe precauții, prea multă timiditate, cu prea mult „respect“ față de oamenii puternici ai locului ca și față de organe ale statului, centrale ori locale, nepăsătoare ori incompetent.

Muzeul, ca și biblioteca ori teatrul, nefiind discotecă, se găsește în suferință. Știu cât de greu este să convingi, uneori, un primar ori un consiliu local că muzeul, monumentul, situl arheologic din zonă merită măcar atâtă atenție cât echipa de fotbal! Știu că este mai ușor a da sfaturi decât a rezista presiunilor de tot felul, dar bătaia (căci uneori este o adevărată bătaie) trebuie dusă până la capăt.

Un aliat ar fi profesionalismul arheologului-muzeograf, pe care, în cele din urmă, societatea locală îl va recunoaște. Nu încadrări de personal în muzee „pe sprânceană“, cu studii oarecari, nu acoperirea posturilor vacante oricum și cu oricine: există destule posibilități de recrutare a unor tineri doctori ori doctoranzi.

Un alt aliat care trebuie câștigat este publicul interesat de arheologie, deocamdată, nu foarte numeros. Acest segment al populației trebuie încurajat, plăcerea sa față de arheologie trebuie răsplătită. Implicarea societății civile în proiectele arheologice este rară. O excepție o constituie cazul Roșia Montană, dar câte situri arheologice și monumente se distrug și din nepăsarea societății civile? Mai este drum lung până când un sat va construi, din banii săi și din mândrie locală, un lapidar care să adăpostească zeci de monumente descoperite deodată, întâmplător, pe teritoriul său, ca la Bölcske, în Ungaria.

Arheologia are nevoie de o „reclamă” inteligentă, prin toate mijloacele, clasice și mai puțin clasice. Câte muzee ies din spațiul lor sobru pentru ca să organizeze o expoziție arheologică temporară într-un mare centru comercial, o invitație străvezie pentru o vizită în muzeu? Câte muzee expun „obiectul lunii” (ori al trimestrului), cu reclama de rigoare (piesă recent descoperită, de mare valoare, piesă recent achiziționată, piesă care nu se poate expune permanent, piesă împrumutată etc.)? Cu riscul folosirii unei sintagme demonetizate la noi, „educarea populației” nu poate fi abandonată, căci neștiința și indiferența populației contribuie la distrugerea siturilor arheologice. Muzeul trebuie să promoveze accesul publicului la patrimoniul arheologic, să expună pentru public patrimoniul arheologic mobil, dar și, după caz, să limiteze ori să interzică accesul publicului pe unele situri, pentru protejarea lor. N-ar fi, probabil, inutil ca muzeele să prezinte publicului legislația referitoare la patrimoniul imobil și mobil în general, la patrimoniul arheologic. La modul cel mai persuasiv vizitatorii unui muzeu (printre ei se află și cei care

caută „informații speciale”) trebuie să fie înștiințați că, de exemplu, deținerea ilegală a unui detector de metale se pedepsește, de foarte recenta Lege 462/2003, cu amenzi de până la o jumătate de miliard de lei!

Arheologia este astăzi o disciplină care privește ansamblul societății, chiar dacă indirect, de-ar fi să ne gândim doar la faptul că ea nu mai poate fi disociată de problemele amenajării teritoriului ori de dezvoltarea turismului. Publicul care se interesează azi de arheologie dă sens noțiunii de patrimoniu arheologic. Trecând dincolo de aceste aspecte pragmatice, este sigur că arheologia contribuie la construcția unei identități responsabile, plecând de la „geniul locului” și moștenirea unei comunități, pentru a ajunge la deschidere spre lume, la toleranță și solidaritate. Distrugerea cu rachete a statuilor rupestre ale lui Budha, de către talibani, a produs un șoc asupra lumii civilizate poate în mai mare măsură decât alte evenimente din Afganistan, de care ne-a înștiințat mass-media. Și pentru că obiectul arheologiei este, în ultimă instanță, omul, arheologia este mult mai aproape de reflexia politică și socială decât ar putea să pară.